

OBITELJ ODGOJITELJICA SAVJESTI

Marin Srakić

A/ ODGOJNA ULOGA OBITELJI

1. KONCILSKA NAUKA

Ideja da je obitelj uzorak osobe i društva potakla je Koncil da ozbiljno svrati pažnju na prvotnu ulogu obitelji koja je čvrsto povezana uz narav obiteljskog bitka i koja se s njim postojekuje: na odgojnu ulogu. Koncil tvrdi da ona "prvenstveno" spada na obitelj (usp. GS 3b) i na roditelje koji "imaju vrlo tešku obvezu da odgajaju djecu, i zato ih treba priznati kao prve i povlaštene odgojitelje svoje djece" (GE 3a, usp. GS 48). Radi se o tako važnoj ulozi koju se, ako je nema, "teško može čim drugim zamijeniti" (GE 3a); "o prvoj i neotuđivoj" dužnosti i pravu roditelja (usp. GE 6a) koju treba priznati i poštivati javna vlast (usp. GE 6-7; DH 5; AA 11c; GS 52b).

Prema Koncilu, odgoj na koji je pozvana obitelj nije puko prenošenje pojmova, normi, običaja ili kulturnih vrednota, nego odgoj koji sačinjava "izgradnju ljudske osobe" (GE 2a), "odgoj ljudske osobe bilo u vidu njezine konačne svrhe ili u vidu dobrobiti društva kojega je čovjek član i u čijim će funkcijama kao odrasli

čovjek sudjelovati" (GE 1a), odgoj koji ide za potpunim razvojem pojedinaca bilo u osobnom ili u društvenom smislu, vodeći računa o "integralnosti ljudske osobnosti, u kojoj se ističu vrijednosti razuma, volje, savjesti i bratstva" (GS 61a). Radi se o odgoju pomoću kojeg, izjavljuje *Gravissimum educationis*: "Uzevši u obzir napredak psihologije, pedagogike i didaktike: 1/ djecu i mladiće treba potpomagati da skladno razvijaju svoje fizičke, moralne i intelektualne sposobnosti, kako bi postepeno postigli savršeniji osjećaj odgovornosti da svoj život neprestanim naporom pravilno usavršavaju i da idu za pravom slobodom, hrabro i odlučno svladavajući zapreke. 2/ Prema dobi razvoja neka im se daje pozitivan i pametan seksualni odgoj. 3/ Osim toga neka se za sudjelovanje u društvenom životu tako odgajaju da bi se mogli - pravilno poučeni potrebnim i prikladnim sredstvima - aktivno uklopiti u različite grupe ljudske zajednice, otvoriti se za dijalog s drugima i rado se dati na posao oko promicanja zajedničkog dobra. 4/ Djeca i mladež imaju pravo na posebnu pomoć da bi ispravnom savješću mogli prosuđivati moralne vrednote i prihvatiti ih osobnom odlukom, kao i na to da sve savršenije upoznaju i uzljube Boga" (GE 1bc).

Snažno naglašavajući prvotni karakter odgojne uloge obitelji koje se ona ne može odreći, Koncil se potpuno slaže s rezultatima suvremene psihologije i sociologije koji naglašavajući da obitelj nema isključivo reproduktivnu funkciju, tj. da daje novim članovima društveni položaj hraneći ih i štiteći, nego je i prvotni agens socijalizacije prenoseći i tumačeći kulturu, disciplinirajući i razvijajući osobnost. Posebno u obitelji dijete prihvaća i asimilira pročišćene i odabrane kulturne modele i društvene postupke koji ga čine prikladnim da živi i djeluje u društvu u kojem je rođeno. Posebno u obitelji ono procesima uzajamnog djelovanja i identifikacije izgrađuje osobnost koja se obično, prema definiciji Kardinera, naziva **bazična osobnost**. Funkciju socijalizacije, napose u njezinoj ulozi izgradnje i formacije osobnosti, smatraju danas ključnom ulogom obitelji.

Razni doprinosi suvremene psihologije, usprkos razlikama u vrednoti i metodološkoj strogosti, primjećuje M.L. Falorni, "potvrđuju da obitelj sačinjava najvažniji strukturalni element bilo kroz odnose između svojih članova (odnos između majke i djeteta, između braće i djeteta, između oca i majke i braće) ili kroz promjene koje se u njoj događaju (rođenje novog djeteta, njegova smrt, bolest jednog roditelja, smrt ili odlazak jednog od roditelja, odlazak djeteta iz obitelji itd."¹

2. OBITELJSKO ODGOJNO OZRAČJE

Koncil predstavlja obitelj kao prvog agensa odgoja definirajući je "majkom i hraniteljicom" cijelog odgoja ljudske osobe (usp. GS 61b), "prvom školom onih društvenih kreposti koje su potrebne svakom društvu" (GE 3a), "školom potpunije čovječnosti" (GS 52a). Ove nam izjave pomažu ne samo da shvatimo izvanrednu važnost koju Koncil daje obiteljskom odgoju nego nam pomažu i to da mu odredimo vlastitu narav. Ako je obitelj stvarno "intimna zajednica života i ljubavi" (GS 48a), ili "organ intimnosti", kao što kaže G. Madinier, zar onda ne bi trebalo reći da ona iznad svega odgaja vlastitim vrednotama intimnosti, plodnosti i duhovnosti, tj. **odgojnim ozračjem**

ili **odgojnom kupelji**?

Za obiteljski odgoj nije toliko značajna upotreba određenih odgojnih tehnika ili izbor posebnih pedagoških momenata koliko stvaranje cjeline uvjeta ambijenta, međuosobnih odnosa, duhovnih stavova koji stvaraju odgojno ozračje ili kupelj što su za odgoj dječje ili mladenačke osobnosti od iste važnosti kao prirodni okoliš za rast i razvoj biljaka. Tek u mirnom i uravnoteženom obiteljskom ozračju, po naravnim procesima identifikacije, komplementarnosti i uzajamne strukturacije vladanja mogu se doista zadovoljiti temeljne potrebe djeteta ili mladog čovjeka, tj. "zahtjevi životne ravnoteže i skladnog razvoja", kao što izjavljuje A. Bourcier².

To vrijedi posebno za prve godine djetetova života kad ono živi sve na afektivnoj razini kao posljedici vladanja roditelja. No to je isto tako važno i u kasnijim razdobljima razvoja, dječastva i mladenaštva. Prihvaćanje drugih modela, asimilacija vrednota i kulture, razvoj moralne savjesti i osobne samostalnosti jesu procesi koji se ostvaruju ne samo razumski i logički nego iznad svega spletom međuosobnih odnosa i životnim iskustvom, kao nekim polaganim i progresivnim životnim upijanjem. "Roditelji ne odgajaju toliko svoju djecu zapovijedima i naredbama koliko ozračjem što ga oni stvaraju, odnosima koje podržavaju, mentalitetom koji oni razvijaju... Obitelj je kao neka priključna stanica (relej) u struji života, snaga koja se razvija u njezinom i po njezinom djelovanju: **odgoj djece je sama obitelj koja se izgrađuje**. Uzajamno usavršavanje bračnih drugova neodjeljivo je od odgoja djece: ostvarujući **namisao** života otac i majka stvaraju svoje potomke ljudima. To bi trebalo izraziti kad kažemo da je **odgoj ozračni** (l' educazione atmosferica), i da upravo to ozračje, sociološki izražaj obiteljskog bit-

¹ M. L. FALORNI, *Aspetti psicologici della personalità nell' eta evolutiva*, Giunti-Barbera - Universitaria, Firenze, 1968., str. 94

² A. BOURCIER, *Lo specchio dei genitori*, Coines, Roma, 1972., str. 86

ka, mnogo više odgaja negoli volja bračnih drugova... Ne odgajaju roditelji, nego obitelj po njima".³

Ideja o odgoju ozračjem nije više neka novost u suvremenoj misli; gotovo je postala otrcana u psihologiji djeteta, dječaka i mladića. Koncil je usvaja i priznaje joj punu vrijednost ne samo na razini čisto ljudskog života nego i na razini specifično kršćanskog života. "Na roditelje spada - izjavljuje **Gravissimum educationis** - da stvore takav obiteljski ambijent, prožet ljubavlju i odanošću prema Bogu i ljudima, koji će pogodovati punom osobnom i društvenom razvoju djece" (GE 3a). U obitelji, nastavlja isti dokumenat, djeca "stječu prvo iskustvo o zdravoj ljudskoj zajednici i o Crkvi: po njoj, napokon, postepeno ulaze u ljudsku zajednicu i u Božji narod" (GE 3a). A **Gaudium et spes** od svoje strane uvjerava da u obitelji "djeca, okružena ljubavlju, lakše nauče istinsku hijerarhiju stvarnosti, dok se prokušani oblici ljudske kulture gotovo prirodno prelijevaju u mladenački duh koji se razvija" (GS 61b).

Očito, u ozračju obiteljske ljubavi bračna ljubav, postavljena kao u srce obiteljskog života, zauzima prvo mjesto. "Karakterističan način na koji roditelji pokazuju svoju uzajamnu ljubav i ljubav prema svojoj djeci najznačajniji je za određivanje emocionalnog ozračja obitelji", kaže N. W. Ackerman.⁴ U sjedištu razmjena koje se može nazvati obitelj, roditelji najviše daju i cijeli proces distribucije zadovoljenja najviše ovisi o njima.⁵ Tek ako se doista ljube, omogućit će se "dobrohotna izmjena misli među supruzima", ono "uzajamno savjetovanje" i ona "brižljiva suradnja roditelja u odgoju djece", koju **Gaudium et spes** smatra **nenadomjestivom** da obitelj može "ostvariti svoj život i misiju" (GS 52a).

No ozračje ljubavi obitelji rezultat je cijele zamršene igre ljubavi koja postoji između raznih članova obitelji: između muža i žene, između roditelja i djece, između braće i sestara. A **Gaudium et spes** koja roditeljima pripisuje najveće odgovornosti u stvaranju ozračja ljubavi u obitelji (GS 3a), ne zaboravlja priznati doprinos koji mogu i moraju dati djeca. I ona su "živi članovi obitelji" (GS 48d), i kao takvi

pozvani su da doprinesu sreći i posvećenju roditelja odgovarajući na dobročinstva što su od njih primila zahvalno, odano i pouzdano, nastojeći da budu pri ruci u teškoćama života i u staračkoj osamljenosti (usp. GS 48d i 50a). Upravo tako će indirektno podržavati klimu ljubavi cijele obitelji.

Povezujući ideju **odgoja ozračjem** svojstvenim obitelji s definicijom obitelji kao **zajednici života i ljubavi**, možemo zaključiti da je obitelj istinska i prava **odgojna zajednica**. Talijanski biskupi u svom vrijednom **dokumentu o ženidbi i obitelji danas u Italiji** između ostalog kažu: "Obitelj je nenadomjestiva odgojna zajednica u kojoj ne samo roditelji odgajaju djecu nego i djeca odgajaju roditelje i uzajamno se odgajaju. Muž i žena, roditelji i djeca svaki dan u njoj izgrađuju sami sebe do punine ljudske i kršćanske zrelosti. Svaka se osoba u ljubavi otvara prema drugoj, svladavajući egoizam, poštivajući i cijeneći dostojanstvo i sposobnost druge osobe, razumno i plemenito pružajući i prihvaćajući doprinos za uzajamno usavršavanje."⁶

B/ ODGOJ SAVJESTI U RAZNIM ŽIVOTNIM RAZDOBLJIMA

1. ODGOJ SAVJESTI KOD DJETETA

Pod utjecajem racionalizma često se podržavala ideja da odgoj savjesti kod djeteta treba početi tek kad ono stekne moć rasuđivanja, tj.

³ J. LACROIX, Force et faiblesse de la famille, ed. du Seuil, Paris, 1957., str. 78-79

⁴ N.W. ACKERMAN, Psihodinamika porodičnog života, Biblioteka Psiha, Titograd, 1966., str. 46

⁵ Ondje, str. 45-46 - "Očito učešće veoma je važno za njihovu izgradnju, ali treba osigurati i majčinsku brigu u kući, što je potrebno osobito mladoj djeci, a da se pri tom ne zaboravi opravdano socijalno promaknuće žene" (GS 52a).

⁶ Prvi dio predavanja uzet je prema B. SCARPAZZA, Comunita familiare e spiritualita cristiana, Editrice A.V.E., Roma, 1974., str. 215-221. Drugi dio preuzet je iz A. SUSTAR - B. HAERING, L'educazione della coscienza oggi, A. SUSTAR, Educazione della coscienza in generale, Edizioni Paoline, Roma, 1969., str. 37-54.

kad ono samo postane sposobno razlikovati dobro od zla. Logično, tada se smatralo da se odgoj savjesti prvenstveno sastoji u pouci o zakonu i zapovijedima, u poznavanju moralnih dužnosti i u poticaju da ono izbjegava grijeh. Ovaj odgoj savjesti ostvarivao se ponajviše tako da se polazilo od granice dopuštenoga, od negativne zapovijedi. Sastojao se iznad svega od opomena i pobudnih uputa koje su se pozitivno utuvljivale i po volji gomilale bez nutarnje veze i bez dovoljne motivacije. Premalo se mislilo na to da se provjeri je li odgoj doista istinski i naravan, odnosno da li se djetetu doista tumače etičke pozitivne i negativne vrednote prema njihovom točnom hijerarhijskom redu. Tako se često događalo da su se higijenski propisi i izvanjska ispravnost, pravila lijepog vladanja u društvu, poštovanje prema privatnom vlasništvu i izvanjska poslušnost prema postavljenom autoritetu više cijenili i jače utuvljivali negoli nutarnja spremnost činiti dobro a izbjegavati zlo. Razumljivo da je to prouzrokovalo veliku štetu i na području seksualnosti, preko krivih naglasaka, preko izolacije i nedodirljivosti ovog područja primjenom krivih metoda, pozivajući se na nezgrapna tumačenja i iskrivljujući odgoj savjesti, što je i danas primjetljivo.

Konačno, zadnjih godina počela se posvećivati pažnja odgoju savjesti kod djeteta. Danas se nastoje što pornije istražiti osobine dječje savjesti. Naglašavaju se posebni zahtjevi odgoja savjesti kod djece jasno ističući njegov sadržaj i metode. Autori upozoravaju na nedostatke i jednostranosti prošlosti kako bi se mogle isključiti ili koliko je moguće ispraviti.

A/ ŽIVOTNA ATMOSFERA – OZRAČJE

Za dobru impostaciju odgoja savjesti kod djeteta od odlučne je važnosti iznad svega životno ozračje u kojem se dijete razvija, o čemu smo općenito već nešto kazali. Ako pod izrazom savjest podrazumijevamo jedinstvenu cjelinu, intimnu jezgru i autentično središte osobe a ne samo neku intelektualnu moć, odmah možemo shvatiti, kako je sve ono što pogoduje razvoju i rastu djetetove osobe od velike važnosti za odgoj savjesti. Među te čim-

benike treba na prvom mjestu spomenuti ucjepljenje djeteta u toplu, duboku i osobnu ljubav roditelja i obitelji. Ljubav je životni prostor cijelog ljudskog života i nezamjenjivi preduvjet moralnog života. Kao što se dijete doista može osjećati sretno tek u ozračju koje odiše ljubavlju, tako se njegova savjest može ispravno razviti tek ako iskusi ljubav. Po ljubavi ono shvaća da je prihvaćeno raširenih ruku i da je dobro došlo. Tako će ono postepeno razvijati zdravo povjerenje u samo sebe i iskusiti zadovoljstvo kad čini dobro. U ljubavi dijete raste čineći prve korake u svijet izvorne slobode i ljudske odgovornosti i ujedno osjećajući da je nošeno prema dobru i prema bitnim vrednotama. Ljubav u njemu budi osobne i etičke energije spontano i prirodno i prije nego što počne aktivno razmišljati.

B/ OD DOBRA K DOBRU

Tako smo naglasili već drugi zahtjev. Odgoj savjesti u djetetu treba ostvarivati polazeći od dobra da bi se došlo k dobru. U njegovim očima treba sjati dobro kao nešto lijepo i privlačno da bi ga moglo iskusiti živom radošću kad ga čini. Opomene da se čuva zla i zabrane da ga ne čini ne smiju mu se predočiti kao da su svrha samima sebi, nego tek kao preduvjeti dobra. Poticaji da se ne približava graničnoj liniji i da ne prijeđe granicu smrtnoga (grieha) ne smiju ići za tim da privuku najveću pažnju djeteta na tu graničnu liniju i na granicu smrtnoga, nego prije svega za tim da ga vode prema središtu moralnog života da se obraduje nad dobrim, potičući ga da ga ljubi i da ga izvrši. I onda kad mu se pokazuje dobro koje treba činiti, ne bi se trebalo pozivati na zakon i obvezu koja iz njega proizlazi, nego naprotiv pokazujući mu unutrašnju vrednotu onoga što treba ostvariti. Zakon i obveza koja iz njega proizlazi još nisu neko dobro, nego tek negativna granica, odnosno negativni indikativ (Siewerth). Lako možemo uočiti kakve posljedice slijede iz toga za pedagogiku i metodiku odgoja savjesti, posebno tamo gdje on poprima i oblik tematske pouke.

O radosti i ljubavi prema dobru ovisi i točna postavka **motiva** koji se navode. Sigurno, dijete još nije sposobno za istinsku i pravu motivaciju kao što je to odrastao čovjek. Zato iznošenje motiva uvjeravanja mora biti drugačije, snažnije prožeto afektom, konkretnije u vidljivom obliku, osobnije u svom prenosu. Kod djece je **afektivni život** presudni dio koji se odražava na cijeli njihov moralni život. Zato ovaj afektivni život treba tako hraniti i voditi da se kasnije u životnom razvoju ne mora srušiti i odbaciti kao infantilni i sladunjav, nego tek potom razviti, pročistiti, produbiti i poduprijeti novim motivacijama. Stoga će trebati paziti na ono što, u religioznom području, afektivni život u odnosu prema Bogu, Gospi i svetima, čuva supstancijalno istinskim, izvornim i zdravim.

D/ OSJETLJIVOST PREMA ČVRSTOM I SIGURNOM MORALNOM PORETKU

Motivacijom i vodstvom afektivnog života treba probuditi i prosljediti istim koracima **osjetljivost prema čvrstom i sigurnom moralnom poretku**. Dijete nikad ne smije steći utisak da se radi o samovolji, lakoumnosti, nestalnosti i relativizmu. Objektivni etički poredak koji se konačno temelji na Božjoj volji mora probuditi utisak čvrstoće, sigurnosti, jasnoće i savršene vjerodostojnosti, tako da pojedinci osjete da ih on zaštićuje i brani u svojim okvirima. Zato djetetu treba predložiti – naravno, uvijek tako da može shvatiti – **cijeli etički svijet** potičući osjećaj za sve, osposobljavajući ga da shvati nutarnju istinu i dobrotu etičkog poretka u njegovoj cjelini. Istina, dijete je silno osjetljivo na čisto pozitivni i formalni autoritet. No kadgod ovaj autoritet nije u službi istine, nastojeći da malo po malo postane suvišan, dijete lako može steći utisak da se sve može činiti samovoljno i da je odluka čisto subjektivni čin, izvlačeći iz toga logičke zaključke sebi u prilog. Zato roditelji i odgojitelji moraju neprestano razmišljati kakav će autoritet biti doista priznat kao važno ustrojstvo, a kad će naprotiv motivacija koja se oslanja na formalni autoritet – po-

sebno ako on u stvarnosti nije doista takav – više škoditi negoli koristiti.

E/ RELIGIOZNI ODGOJ

Odgoj savjesti djeteta mora općenito izričito biti **religiozan**. Roditelji i odgojitelji nikad se ne bi smjeli umoriti iznoseći djetetu volju Božju, nasljedovanje Krista, naše sjedinjenje s Gospodinom, potrebu živjeti i rasti u milosti, ucjepljujući to čim ono postane sposobno primiti. Upravo osobno nasljedovanje Krista, premda mu se drugačije predložuje nego što ga vidi kod odraslih, veliko je obogaćenje i snažno produbljenje odgoja savjesti. Ovdje ipak treba voditi računa o dvije stvari: u prvom redu dužnost da mu se nadahnjuje **prava i točna ideja o Bogu**. Bog savjesti ne smije biti toliko strogi Bog koji samo kontrolira zlo što se čini, koji pedantno bilježi svaki prekršaj, koji je uvijek u zasjedi da zaskoči čovjeka. Naprotiv, on mora biti dobar Bog koji u svojoj očinskoj ljubavi intimno pozna čovjeka i koga pokreću najbolje nakane prema čovjeku. Dobar dio odgoja savjesti djeteta sastoji se i poklapa s točnom idejom koju ono ima o Bogu. Na drugom mjestu treba jako paziti na **točnu i značajnu impostaciju priziva na Boga**. Boga ne treba uznemirivati za svaku sitnicu, napose, ne treba ga zazivati zbog nečega što nema nikakve veze s moralnim redom, nego se radi o navikama, formalnostima koje spadaju u društveni život, o subjektivnim ukusima odraslih, o tradiciji ili o prikladnosti održavanja javnog mnijenja. Bog koga se poteže za svaku sitnicu, kao "deus ex machina", začas postaje majušan i djetinjast i zato se ne uzima baš za ozbiljno. Iskustvo nam govori da roditelji u tome veoma često griješe u svom nastojanju da prikriju nemoguć vlastitog autoriteta pred djecom.

F/ FORME ODGOJA SAVJESTI

Koje forme treba imati odgoj savjesti kod djece, ovisit će o njihovoj dobi. Na početku će prevladavati **treniranje** u moralno dobroj radnji shvaćeno kao ispravna životna postav-

ka, a da dijete još nije sposobno to direktno shvatiti. Navikavanje će uvijek ostati važno kroz cijelo djetinjstvo. Ova će se vježba prije svega odnositi na uspostavljanje vlasti nad instinktivnim životom i nad voljom. Svrhu će početno postaviti krepost, odnosno postojanost, ustrajnot, vjernost prema dobru. Tijekom vremena teoretska pouka, **obuka** i poticajna uputa morat će dobiti sve veću važnost. U pravom smislu riječi cijeli moralni i religiozni odgoj stoji u službi odgoja savjesti. Zatim, priprava na prvu ispovijed, formulari ispita savjesti i sam ispit savjesti, ali i razgovori o raznim slučajevima koji u životu naiđu i o pojedinim odlukama koje treba donijeti, sve su to izvrsne i važne prilike da se savjest dobro odgoji.

G/ DOBAR PRIMJER

Nipošto ne treba zanemariti važnost **dobrog primjera**. Kao što u cijelom odgoju djeteta ima silnu odgojnu snagu dobar primjer roditelja i odraslih osoba s kojima dolazi u dodir, tako isto i u odgoju savjesti. Dovoljno je da taj primjer bude autentičan i iskren. **Iskrenost** u životu odraslih za koju i najmanja djeca imaju oštro oko bez daljnega je jedan od najvažnijih uvjeta. "Ništa nije presudnije od iskrenosti koja utire put moralnim sudovima o stvarnosti dobra razgolićujući razne kamuflaže prividnosti i prijevare" (Siewarth). O istinitosti i iskrenosti moralnog života odraslih bitno ovisi razvoj dječje savjesti.

Konačno, silno je važno pravovremeno probuditi u djetetu svijest da se mi ljudi, kako bismo spoznali dobro i zlo a još više da izvršimo dobro, moramo pozivati na **Božju pomoć**. Molitva da bismo postigli svjetlo i snagu Duha Svetoga, životno jedinstvo s Kristom u vjeri, ufanju i ljubavi, sudjelovanje na sakramentalnom životu i životno ucjepljenje u zajednicu Crkve, pripadaju od početka i trajno kršćanskom odgoju savjesti.

2. ODGOJ SAVJESTI KOD MLADIH

Malo po malo zrijući mladi čovjek ulazi u

novu razdoblje svog moralnog života. Ovo razdoblje obilježavaju mnogovrsna **otkrića** i **brojne krize**.

A/ OTKRIĆA

1. Mladi čovjek najprije **otkriva svoje "Ja"**. To počinje u pubertetu s novim iskustvom i s novom sviješću o svom **tijelu**. Čovjeku se na putu sazrijevanja tijelo nameće neubičajeno snažno, bilo kao pozitivno ili negativno iskustvo. Zadovoljstvo nad vlastitim tijelom vuče svoj životni sok iz vlastite energije i sposobnosti, iz obnovljenog osjećaja života, iz užitka koji se doživljava zbog ljepote i ljupkog oblikovanja vlastitog stasa. Iskustvo seksualnosti koja se počinje osjećati sa svim nutarnjim s njom povezanim stanjima stavlja mladog čovjeka pred nove probleme i nove zadaće.

Ipak, u moralnom životu još je odlučnije i važnije otkriće vlastitog "Ja" na duhovnom području, otkriće vlastite **ličnosti**. Mladi čovjek počinje se baviti na sasvim novi način svojim nutarnjim svijetom i samim sobom. On nastoji razviti vlastitu fizionomiju stupajući u odnos s drugima, razlučujući zajedničke i pojedinačne činioce, nastojeći pronaći svoje pravo mjesto i svoj posebni put. Svijest o samom sebi koja se malo po malo budi na nov život potiče ga da se afirmira i da se pokaže. On je spreman prihvatiti vlastite odgovornosti, štoviše, opterećuje se s većim nego što stvarno može podnijeti. S druge strane želi da ga stariji ozbiljno shvate privlaćujući na sebe njihovu pažnju i povjerenje. Osjećaj vlastite ličnosti koji se budi povezuje se s naglašenim osjećajem nesigurnosti iz kojeg niču osjećaji tjeskobe, malodušnosti, a katkad i osjećaj manje vrijednosti.

2. Drugo otkriće je **otkriće bližnjega**. Ljudi s kojima je dijete do sada živjelo dobivaju novi lik i novo poštovanje, počevši od roditelja, braće i sestara, sve do drugova iz igre i škole, i stranaca. I ovdje se u prvom planu nalazi **tjelesna komponenta**, posebno u svom spolnom obilježju. Otkriće dvostruke spolnosti i spolne napetosti koja se u naše vrijeme pojavljuje dosta brzo, postavlja mladog čovjeka pred dosta

teške etičke probleme. Zatim, činjenica ubrzanog fizičkog sazrijevanja nasuprot sporijem duševnom sazrijevanju daje tim problemima posebnu borbenost.

Ništa nije manje važno otkriće onoga "ti" u bližnjemu. Kao što mladi čovjek otkriva sama sebe ukoliko je "ja", ukoliko je osoba, tako otkriva i drugoga ukoliko je osoba s kojom se susreće s osjećajem poštovanja, ljubavi, odnosno površnog poštovanja, prezira ili mržnje. Prva prijateljstva i neprijateljstva koja poprimaju još tipične forme zasljepljenosti i ljubomore pokazuju da se i u međuljudskim odnosima moraju tražiti nove forme. Iskustvo zajednice, potreba udruženog života kao i povremeno bježanje u osamu stavljaju mladog čovjeka pred nove obveze.

3. Treće otkriće sastoji se u **otkriću svijeta** u svoj njegovoj ljepoti i raznolikosti, ali i u njegovoj prijetećoj opasnosti. Svijet koji se otkriva pred mladim čovjekom ispunja ga nadom i pouzdanjem. On budi njegov duh inicijative i njegovu čežnju za aktivnošću tako da prisilno šuti i pokorava se i ne opaža čas da ga upozna, da ga okusi i da mu da novo obilježje. Ipak, mladi čovjek istovremeno počinje osjećati njegovu podlost i niskost. Razočaranja koja doživljava s drugima, neuspjesi u školi i učenju, zloupotrebe od strane pokvarenog svijeta, nepravde i napetosti što se pojavljuju na svim područjima omogućavaju da mu se svijet pokaže u sasvim drugom svjetlu. A sve to ne ostaje bez posljedica za moralni život.

4. U to vrijeme mladi redovito **otkrivaju i problem smisla života**. To pitanje dijelom izaziva škola a dijelom nutarnje buđenje. Ono se povezuje na planiranje budućnosti, posebno u formi analize poziva i izbora staleža. Već prema filozofskoj impostaciji s kojom se promatra svijet, ovo pitanje smisla života poprima izrazito religiozno obilježje, usmjereno prema drugom svijetu, odnosno materijalno-praktično obilježje usmjereno prema ovozemnom svijetu. U to doba već se stvaraju prve temeljne odluke koje redovito nisu još potpuno svjesne i osobne, zato su veoma rijetko konačne.

5. Konačno, tome se pridružuje zadnja važna činjenica: **otkriće problema Boga**. Na ovaj ili

onaj način mladi čovjek prije ili kasnije susreće se s tim problemom. Kao i ljudi s kojima se susreće, Bog prima za njega novo lice. Već prema odgoju koji je do sada primio, prema sredini u kojoj je živio, osobno otkriće Boga postaje i produbljenje ili zbrka ili prijetnja koja rastaće ideju o Bogu što ju je do sada imao i odnose koje je do sada s njim uspostavio.

B/ KRIZE

Zatim, iz svih tih otkrića dolaze za njega **krize**, isto tako tipične za dob i stupanj sazrijevanja. Redovito se govori o četiri velike krize: krizi autoriteta, seksualnoj krizi, krizi osobnosti i krizi vjere. Sve se pojavljuju simultano, povezane uz dob razvoja i otkrića koja se malo po malo ostvaruju. Iznad svega radi se o jednostavnim procesima sazrijevanja, ali koji također vode prema važnim odlukama.

1. Kriza **autoriteta** o kojoj se danas na veliko govori obično se očituje u pobuni protiv autoriteta koji je do sada bio mirno prihvaćen. Ipak, ne radi se o nijekanju svakog autoriteta, jer upravo u to doba mladi intimno doživljavaju potrebu čvrstog autoritativnog vodstva. Više se radi o tome kako uskladiti autoritet s probuđenim podstrekom na slobodu i s novom sviješću o sebi. Na mjesto čistog formalnog autoriteta treba doći osobni i objektivni autoritet koji mladi čovjek mora ucijepiti u ideju o svijetu. Kriza autoriteta odražava se na odnosu s roditeljima i odgojiteljima, ali i na društvenom autoritetu Crkve i države. U stvari mjesto do sada prihvaćenog prirodnog i institucionalnog autoriteta dolazi anonimni autoritet javnog mnijenja, mode, tzv. "mass-media", statistika i kolektivizma. Veoma lako možemo shvatiti s kakvom snagom mogu ove promjene utjecati na odgoj savjesti.

2. Veoma često mladi osjećaju žestoku **seksualnu krizu**, posebno muška mladež. Trajno i ubitačno iskustvo da ne uspijeva uspostaviti vlast nad vlastitim nagonima može dovesti mladog čovjeka u tešku situaciju izazivajući niže osjećaje, tjeskobna stanja i komplekse krivnje. A u slučaju krivog seksualnog odgoja, nas-

tala kriza može postati veoma žestoka. Budući da je danas mladi čovjek izložen veoma snažno najrazličitijim utjecajima, a iskušenja koja mora podnijeti veoma su tvrda, kriza koja odatle dolazi danas se osjeća bolnije negoli u prošlosti.

3. Kriza **osobnosti** niče u napetosti između ideala i stvarnosti, u konstataciji nesuglasnosti koja postoji između ta dva čimbenika. Budući da mladi čovjek trajno razabire da nije ono što bi stvarno želio biti, jednostavno zato što u svagdašnjem životu ne uspijeva, sve ga to na žalost teško pogađa. Ako ta iskustva još zaoštre prevelike čežnje za idealima, nerazborita uplitanja ili niz negativnih kritika od strane drugih, kriza može postati strahovito žestoka.

4. **Religiozne krize** ne štede nikoga. Kao općenito i ostale, tako su i ove krize znak rasta i sazrijevanja. Mogu se očitovati u nepomirljivosti između vjere i znanosti, ili u nemogućnosti nastaviti dosadašnju religioznu praksu, čak i u buni protiv ideje Boga koju je netko gajio i protiv infantilnog svijeta vjere. Redovito su usko povezane s krizom autoriteta i moralnosti.

C / NOVI NAGLASC I NOVE FORME ODGOJA

Suočen s novom situacijom stupnja razvoja odgoj savjesti mora dobiti **nove naglaske**, čak i **nove forme**. On postaje mnogo **zamršeniji i raznolikiji**, već na prvi pogled teži i manje zadovoljavajući. Usprkos svemu tome nije ništa manje efikasan i odlučan za moralnu punoljetnost od odgoja savjesti djece.

1. **Širi krug odgojitelja**. U prvom redu trebamo biti svjesni da je u doba sazrijevanja odgoj savjesti redovito mnogo manje **funkcija koja pripada samo roditeljima**. Škola, javni život, prijatelji i knjige, uzori koji se susreću u filmovima, u sportu, literaturi, umjetnosti kao i u društvenom životu stižu novi utjecaj, često veoma snažan. Roditelji se moraju pomiriti sa sudbinom da gube svoju odlučnu ulogu. Štoviše, roditelji će se morati ograničiti na to da kritički razlučuju strane utjecaje koordinirajući ih i praktički ih odabirući. Roditeljski autoritet mora biti veoma velik ako se želi suprostaviti ovim novim faktorima i jednako se nametnu-

ti. Traži se silna razboritost, takt, pronicava osjetljivost i snažna snaga uživljavanja, kako bi mogli pronaći ispravan stav prema tim stranim utjecajima. U stvari, kad dodje do sukoba, današnji roditelji u većini slučajeva podliježu (gube bitku).

2. **Odgoj autonomije i svijesti odgovornosti**. Prva zadaća odgoja savjesti u to doba jest odgoj **autonomije i svijesti odgovornosti**. Velika otkrića o kojima smo ranije govorili treba staviti na službu odgoja savjesti. Kad roditelji i odgojitelji mladima daju do znanja da upravo sada počinju uzimati u svoje ruke uzde vlastitog života, da koristeći vlastitu slobodu mogu izabrati na ovaj ili onaj način, ali da po izboru prihvaćaju i odgovornost za posljedice, već se može naći pravi oslonac za osobni odgoj savjesti. Dok se u djetetu odgoj savjesti naglašeno ostvaruje putem vanjskih udjela, kod mladih treba mnogo više polaziti iz nutrine prihvaćanjem uputa **unutrašnjeg suda**. Upravo zato čvrsta motivacija etičkih odluka i zadovoljavajuća motivacija vrednota pripadaju najvažnijim i najdelikatnijim zadaćama odgoja savjesti tog životnog razdoblja. Mjesto autoriteta, naredaba i formalnih zabrana treba primijeniti sve više pozitivne vrednote sa svim njihovim dražima, u njihovoj ljepoti i dostojanstvenosti. Mlade treba uvjeravati da prihvate vrednote, da ih ucijepe u svoj život i da ih ostvaruju u svom moralnom djelovanju, jer je to nužno za njihov skladni razvoj.

3. **Osoban odgoj**. Povrh toga odgoj savjesti mora biti izričito **osoban**. Ako su djetetu dovoljni autoritet, naredba ili zabrana, mladom čovjeku, naprotiv, treba iznijeti pozitivno opravdanje a s druge strane osobnu motivaciju. Da se to postigne, potreban je odnos autentičnog povjerenja. Najviše će utjecati na odgoj mladenačke savjesti onaj koji bude najviše od svijuu uživao poštovanje i povjerenje odgajnika. A da bi se uživalo ovo **povjerenje**, ne smije se nikoga prisiljavati niti moralno pritiskati savjest odgajnika. U to doba roditelji i odgojitelji moraju prvenstveno **apelirati na samu savjest** s namjerom da se u njoj probudi smisao za vrednote i svijest da na poziv treba dati odgovor. Što se dublje dođe do osobne jezgre mladog čovjeka, što se više s njim uspostavi dijalog i što se više

s njim uspostavi dijalog i što se više angažira na cijeloj njegovoj ljudskoj dimenziji, to će biti dublji i djelotvorniji utjecaj na njegovu savjest.

4. **Sveobuhvatan odgoj.** Mladi u doba razvoja teže za tim da postignu neovisnu ličnost. Pojedini elementi i prvi relativni oslonci već postoje, ali ne sačinjavaju još jednu organsku cjelinu. Tim više odgoj savjesti mora biti **sveobuhvatan**. Svaka izolacija pojedinih elemenata i svako premiještanje naglaska štetni su. To posebno vrijedi za pre naglašavanje šeste zapovijedi. Ne smije se ni zastupati neki povlašteni položaj ili iznimka ni posvećivati posebna pažnja području seksualnosti. Odatle proizlazi važnost da se istakne **smisao za ispravnu ljestvicu vrednota** što ga moraju posjedovati svi oni kojima se pruža mogućnost da utječu na odgoj mladenačke savjesti. Odgojno djelo mora upravo probuditi u savjesti mladih osjetljivost prema hijerarhiji vrednota i osjećaj proporcije.

5. Ne oslanjati se na grijeh. Budući da se mladi nalaze u prelaznom razdoblju u kojem već imaju dosta poteškoća sa samima sobom, odgoj

savjesti mora se što je manje moguće oslanjati na **grijeh**. Prijetnje grijehom i kaznama nisu najpogodnije sredstvo za odgoj savjesti. Budući da su mladi zbog žudnje za životom potpuno okrenuti prema budućnosti, prema sreći i savršenosti, treba im dobro predočiti u sjaju tog svjetla. Naravno, ne treba prešutjeti ozbiljnost i opasnost života. No njih treba pokazati kao štetu koju uzrokuje zanemarivanje dobra, od svjesne bune protiv moralne odredbe, a ne kao kaznu koja dolazi izvana.

6. **Konkretni odgoj.** U doba sazrijevanja odgoj savjesti mora biti što god je moguće više **konkretni**. Opći principi bez dovoljne veze sa životom nisu djelotvorni. Doista, mladi će moći malo po malo razumjeti i etičku vrednotu općih normi, dovoljno motiviranih u svom sadržaju, ali će to uspjeti tek ako one budu u direktnom odnosu s njihovom osobnom situacijom. Ispravna je induktivna metoda. Kad se polazi od konkretnog iskustva dajući na nj hrabar odgovor motivirajući ga temeljito, postiže se to da proizađu norme, upute i sredstva za sutrašnji život, i u tom slučaju se ide ispravnim putem.